

Michael Parsons: Δημιουργοί της Δικής μας Αυθεντίας

Υπάρχει εξωτερική, υπάρχει και εσωτερική αυθεντία.

Υποκείμεθα εξωτερικών εξουσιών με τη μορφή, για παράδειγμα, νομικών, πολιτικών και θεσμικών αρχών. Αυτές μπορεί να είναι ευεργετικές ή μπορεί να λειτουργούν με τρόπους επιβλαβείς και καταστροφικούς. Αλλά υπάρχει και το ερώτημα σε τι είδος εσωτερική αρχή υποκείμεθα. Ισχύει και εδώ η ίδια διάκριση. Μία εσωτερική αρχή – όπως το υπερέγώ, για παράδειγμα – μπορεί να είναι καταπιεστική και βάνουση, αλλά μπορεί και να συμβάλει στην ανάπτυξη και την εξέλιξη.

Τους ψυχαναλυτές τους απασχολεί ο εσωτερικός κόσμος. Γιατί λοιπόν ασχολούμαι με εξωτερικές εξουσίες; Επειδή οι εξωτερικές αρχές όπου υποκείμεθα, μπορούν να επηρεάσουν το είδος της εξουσίας που ασκούμε στον εσωτερικό μας κόσμο. Στο μυθιστόρημα του George Orwell *1984*, η κυβέρνηση επιβάλλει στο λαό μια γλώσσα που ονομάζεται 'Νεομιλιά' (Newspeak), όπου όλες οι περιγραφές της εσωτερικής εμπειρίας απλοποιούνται και ομογενοποιούνται, έτσι ώστε να εξαλείψουν τις αποχρώσεις της πνευματικής και συναισθηματικής ζωής ενός ατόμου. Λέξεις που θα διέκριναν ανάμεσα σε μία κατάσταση του νου και σε μια άλλη, δεν υφίστανται πλέον. Αυτό καθιστά ανέφικτο το να έχει κανείς ορισμένες σκέψεις ή να έχει επίγνωση συναισθημάτων πέραν ενός στοιχειώδους επιπέδου. Συναισθήματα που θα διακρίναμε ως 'λύπη', 'απογοήτευση', 'μίσος', και 'ζήλεια', συσσωματώνονται σε 'αισθάνομαι μη-καλά'. Στην 'Νεομιλιά' η λέξη 'ελεύθερος' μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο με την έννοια του 'αυτό το χωράφι είναι ελεύθερο από αγριόχορτα'. Δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αναφερόμενη σε πολιτική ή πνευματική ελευθερία. Αυτές οι έννοιες δεν υπάρχουν πια, επομένως δεν υπάρχει τρόπος να έχουμε σκέψεις για αυτές (Orwell, 1984). Με αυτόν τον τρόπο, η εξωτερική εξουσία εμποδίζει τους ανθρώπους να έχουν οποιαδήποτε δικαιοδοσία πάνω στον εσωτερικό τους κόσμο· ακόμη, θα μπορούσε να πει κανείς, και να έχουν εσωτερικό κόσμο.

Στο πρόγραμμα αναμόρφωσης της σκέψης που εφαρμόστηκε στην Κίνα από τον Μάο Τσε Τουγκ, χρησιμοποιήθηκαν κτηνώδεις μέθοδοι προσηλυτισμού για να αλλάξουν το πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονταν την ταυτότητα τους και τη συναισθηματική τους ζωή (Lifton, 1961). Η Κινεζική φράση, μεταφρασμένη ως 'αναμόρφωση σκέψης', σημαίνει στην πραγματικότητα κάτι που περισσότερο μοιάζει σαν 'ιδεολογική ανάπτυξη'. στόχος της ήταν να εκριζωθεί η εσωτερική δικαιοδοσία των ατόμων πάνω στις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους.

Αυτά τα παραδείγματα – ένα μυθιστορηματικό και ένα σε αλλοτινό τόπο και χρόνο – ίσως να μας φαίνονται απόμακρα. Αλλά πιο κοντά στον τόπο μας έχουμε το Τρίτο Ράιχ και τον Σοβιετικού τύπου ολοκληρωτισμό. Και ο Εθνικοσοσιαλισμός αλλά και η Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, εργάστηκαν συστηματικά για να καταστρέψουν την δυνατότητα των ανθρώπων να βλέπουν τους εαυτούς τους ως άτομα. Συναθροισμένοι σε μία κολεκτίβα, δεν έπρεπε να έχουν εσωτερική ζωή ή αίσθηση προσωπικής ταυτότητας. Αυτό απαιτεί μία εσωτερική αυθεντία, ασυνείδητη ίσως, αλλά παρόλο αυτά διακριτή, την οποία αυτά τα καθεστώτα την έβρισκαν επικίνδυνη και έκαναν ότι μπορούσαν καλύτερο για να την αφαιρέσουν. Το 1945 και 1989 ήταν χρονιές ορόσημα, όχι μόνο για τις εξωτερικές αλλαγές που επέφεραν, αλλά επειδή κατέστη δυνατό σε αυτούς που είχαν στερηθεί το δικαίωμα του να έχουν δικαιοδοσία πάνω στην εσωτερική τους ζωή, να αρχίσουν να την ανακτούν. Ο Δεκέμβριος του 1989 είναι 28 χρόνια πριν, αλλά, παρόλα αυτά, όταν κινείσαι στο μετρό του Βερολίνου σήμερα, μπορείς ακόμη να πεις αν είσαι σε Δυτικογερμανικό ή σε Ανατολικογερμανικό βαγόνι. Όντως, όπως έγραψε ο William Faulkner (1953) 'Το παρελθόν δεν πεθαίνει ποτέ · δεν παρέρχεται καν'.

Επειδή η εξωτερική αρχή μπορεί να έχει τέτοια επιρροή επί της εσωτερικής δικαιοδοσίας, κάποιοι αναλυτές σκέφτηκαν ότι η εξωτερική εξουσία, εμπίπτει στο πεδίο τους. Το 1930 ο Wilhelm Reich, ο Otto Fenichel και άλλοι, θεώρησαν ότι η ψυχανάλυση θα έπρεπε να υιοθετήσει μία ξεκάθαρα αριστερή πολιτική ατζέντα. Αυτοί, δεν ήταν απλά κάποιοι αναλυτές που έτυχε να είναι και πολιτικά ενεργοί. Θεώρησαν ότι ο ριζοσπαστισμός των ψυχαναλυτικών ιδεών συνεπάγεται έναν αντίστοιχο κοινωνικό και πολιτικό ριζοσπαστισμό. Όταν η ομάδα έφυγε από τη Γερμανία και διασκορπίστηκε, αφότου ο Χίτλερ πήρε την εξουσία, αυτή η πολιτική στράτευση ξεθώριασε. Οι εμιγκρέδες ψυχαναλυτές, καθώς ένοιωθαν αρκετή αβεβαιότητα στις καινούργιες τους χώρες, απέφυγαν να εκτεθούν ως ταραξίες, και τα γεγονότα του 1930 έκαναν την πλειονότητα των αναλυτών να σκεφτούν ότι η ψυχανάλυση έπρεπε να μείνει μακριά από την πολιτική (Jacoby, 1983). Έκτοτε, αυτή ήταν και η επίσημη θέση: οι αναλυτές ενδεχομένως έχουν τις προσωπικές τους απόψεις σχετικά με τις εξωτερικές αυθεντίες πολιτικές ή άλλες· αλλά ως αναλυτές, δουλειά τους είναι ο εσωτερικός κόσμος και οι απόψεις τους για τις εξωτερικές εξουσίες δεν αποτελούν ψυχαναλυτικές αποφάνσεις.

Αυτό είναι λάθος (Το λέω με την εγκυρότητα της αυθεντίας μου!). Ζούμε στην Ευρώπη και όχι στην Βόρεια Κορέα, αλλά η εξωτερική εξουσία μπορεί πάραυτα να υποσκάψει τη δικαιοδοσία μας πάνω στις ταυτότητές μας, και χρειάζεται να είμαστε σε ψυχαναλυτική εγρήγορση για αυτό το ενδεχόμενο. Για παράδειγμα, φεμινίστριες συγγραφείς έχουν περιγράψει πως η αντίληψη μιας γυναίκας για τον εαυτό της μπορεί να είναι κοινωνικά χειραγωγημένη, με τρόπους τόσο

κοινωνικά αυτονόητους, που ούτε αυτές οι ίδιες οι γυναίκες να μην τους αναγνωρίζουν συνειδητά. Η Carol Gilligan σχολιάζει ως εξής την έρευνα της πάνω στην ανάπτυξη των εφήβων κοριτσιών:

Μέσα από τον ελεύθερο συνειρμό και με τη βοήθεια του αναλυτή μου, ακύρωνα συνδέσεις μέσα μου και ταυτόχρονα γινόμουν μάρτυρας αρχόμενων αποσυνδεδετικών διαδικασιών στα κορίτσια που μελετούσα... ανακάλυψα την έκταση κατά την οποία εγώ και άλλες γυναίκες... είχαμε ξαναγράψει τις ιστορίες ζωής μας, ώστε να συμμορφωθούν με παραδεκτά σενάρια. Συνειδητοποίησα ότι... αυτή η ξαναγραμμένη ιστορία... ήταν συνηθισμένο να περνιέται για αλήθεια. Η κουλτούρα παρερμηνευόταν ως φύση, και μια διαδικασία μύησης, ερμηνευόταν ως στάδιο ανθρώπινης ανάπτυξης. (Gilligan, 2011:82)

Αυτό μπορεί να φαίνεται λιγότερο τρομερό από την έκδηλη καταπίεση και βαναυσότητα, αλλά ως αναλυτές καταλαβαίνουμε ότι όταν η εσωτερική δικαιοδοσία (μας) ανατρέπεται με τρόπους που (μας) είναι ασυνείδητοι, γίνεται πιο δύσκολο να αναγνωρίσουμε τι συμβαίνει και να το καταπολεμήσουμε. Η Gilligan μας δείχνει ότι έχει πραγματικά σημασία, από μία ειδικά ψυχαναλυτική οπτική, να παρακολουθούμε την εξωτερική εξουσία. Ήταν διαμέσου της ανάλυσης της που ανακάλυψε, ενώ δεν είχε επίγνωση πριν, πως υπονομευόταν εσωτερικά από το πολιτιστικό της περιβάλλον. Χρειάστηκε να αναγνωρίσει τον αντίκτυπο που είχε στον εσωτερικό της κόσμο αυτή η εξωτερική αρχή, πριν μπορέσει να αναπτύξει την δική της δικαιοδοσία επάνω στην ταυτότητα της ως γυναίκα.

Δεν είμαστε οι δημιουργοί των αρχών που μας εξουσιάζουν έξωθεν· εκτός φυσικά, στο μέτρο που είμαστε μέρος της ομάδας που τις δημιούργησε. Μπορούμε όμως να αποφασίσουμε για την έκταση και το βαθμό δικαιοδοσίας που θα τους δώσουμε μέσα μας. Αυτό δεν είναι απλώς θέμα εγρήγορσης έναντι των. Υπάρχουν πολλά που μπορούν να ειπωθούν για το τι καθιστά μια εξωτερική αρχή ευεργετική: πρέπει να έχει κατανόηση των πραγματικών αναγκών των ανθρώπων, να προσφέρει μία καλή_εμπεριέχουσα δομή, και με τον τρόπο αυτό να συνεισφέρει σε διαδικασίες ανάπτυξης. Οι ψυχαναλυτές τα γνωρίζουν αυτά και το να παραμένουν ουδέτεροι έναντι της εξωτερικής εξουσίας, με τη δικαιολογία ότι η ψυχανάλυση υποτίθεται ότι είναι μη κρίνουσα και πέραν επιμέρους αξιών, δεν είναι κατά την άποψή μου ψυχαναλυτική στάση. Η ψυχαναλυτική στάση είναι να προσπαθείς να διακρίνεις αν οι εξωτερικές αρχές προάγουν την ανάπτυξη της εσωτερικής αυθεντίας ή τείνουν να την εμποδίζουν· και επομένως να στηρίζεις τις μεν και να καταπολεμάς τις δε.

Αυτό προϋποθέτει ότι γνωρίζουμε τι εννοούμε όταν λέμε 'εσωτερική αυθεντία'. Το ερώτημα του σε τι συνίσταται η εσωτερική εξουσία είναι σημαντικό· αλλά δεν είναι απλό.

Νωρίτερα ανέφερα το υπερεγώ, την εσωτερική αυθεντία που ίσως έρχεται αμέσως στο νου των ψυχαναλυτών. Η σημασία του φαίνεται, για παράδειγμα, στη κλασική εργασία του Strachey (1934), πάνω στις μεταλλακτικές (mutative) ερμηνείες. Την εργασία τη θυμόμαστε για την έμφασή της στη μεταβιβαστική ερμηνεία. Η βασική θέση της εργασίας, όμως, ήταν ότι οι μεταλλακτικές ερμηνείες λειτουργούν με το να τροποποιούν την αυστηρότητα του υπερεγώ του ασθενούς, και οι μεταβιβαστικές ερμηνείες είναι ο τρόπος για να πραγματοποιηθεί αυτό.

Όπως και οι εξωτερικές εξουσίες, το υπερεγώ μπορεί να είναι, είτε βασανιστικό και διωκτικό, είτε, διαφορετικά, καλόηθες και υποστηρικτικό. Ο Joseph Sandler θεωρούσε ότι ο ρόλος του ως μια πηγή αυτοεκτίμησης και ευεξίας έχει υποτιμηθεί και παρατήρησε ότι *λειτουργεί τόσο για να επιδοκιμάζει, όσο και για να αποδοκιμάζει* (1987:37-8). Αυτό συνδέεται με την επιμονή του Freud ότι το υπερεγώ αντιπροσωπεύει την ανώτερη, ηθική πλευρά της ανθρώπινης φύσης, την οποία η ψυχανάλυση κατηγορείται ότι αγνοεί. *Μπορούμε να δώσουμε μια απάντηση σε όλους αυτούς... που διαμαρτύρονται ότι πρέπει σίγουρα να υπάρχει μία ανώτερη φύση στον άνθρωπο: 'Πολύ σωστά' μπορούμε να πούμε, 'και εδώ έχουμε αυτή την ανώτερη φύση, μέσα σε αυτό το ιδεώδες του εγώ ή υπερεγώ, τον εκπρόσωπο της σχέσης μας με τους γονείς μας.'* (Freud, 1923:36).

Δεν είναι όμως τόσο εύκολο, όσο θα ήθελε να μας κάνει να πιστέψουμε ο Freud, να δούμε το υπερεγώ ως μια καλοήγη εσωτερική αυθεντία, που κατευθύνει τις ευγενέστερες επιδιώξεις μας. Ακριβώς όπως η τιμωρός πλευρά του υπερεγώ προξενεί πόνο εάν δεν συμμορφώνεται κανείς με τις αξιώσεις της, έτσι και η καλοήγη πλευρά του, απονέμει ανακούφιση και ασφάλεια, εις ανταπόδοση για την επιδίωξη εκείνων των ιδανικών τα οποία υπαγορεύει το υπερεγώ... δηλαδή, της συμμόρφωσης με εκείνες τις απαιτήσεις, που αρχικά επιβλήθηκαν από αλλού. Ο Freud δεν μασούσε τα λόγια του και δεν είχε καμιά αμφιβολία γι' αυτό. Έγραψε ότι ο πρωτογενής ναρκισσισμός ανταλλάχθηκε με την *μετάθεση της λίμπιντο πάνω σε ένα ιδεώδες του εγώ που επιβλήθηκε από έξω· και η ικανοποίηση έρχεται όταν αυτό το ιδανικό πραγματώνεται* (Freud, 1914: σ. 100). Και στο τέλος της ζωής του έγραψε ότι εάν το εγώ υπακούει στις απαιτήσεις του υπερεγώ, *αισθάνεται ανυψωμένο στην αυτοεκτίμησή του και ενισχυμένο στην υπερηφάνεια του... Με τον τρόπο αυτό το υπερεγώ συνεχίζει να παίζει το ρόλο ενός εξωτερικού κόσμου για το εγώ, παρότι έχει γίνει τμήμα του εσωτερικού κόσμου* (Freud, 1940: σ. 206).

Το υπερεγώ έχει γίνει μια εσωτερική αυθεντία, με το να έχει εσωτερικευθεί.. Δεν ενδιαφέρεται όμως, να υποστηρίξει την αυτονομία του ατόμου. Τόσο στις επικριτικές όσο και τις βεβαιωτικές πλευρές του, λειτουργεί όντως σαν εξωτερική αυθεντία που απαιτεί συμμόρφωση μάλλον, παρά ενθαρρύνει ελευθερία επιλογής.

Προσπαθώ να φέρω στο προσκήνιο την ιδέα μιας εσωτερικής αυθεντίας που είναι διαφορετική από κάτι τέτοιο. Σε ορισμένες στιγμές μίας ανάλυσης, οι ασθενείς μπορεί να μας δώσουν την αίσθηση ότι φτάνουν σε μία κατάσταση η οποία είναι ριζικά και αυθεντικά δική τους.

Μία γιατρός σε ανάλυση μαζί μου, είχε σπουδάσει ιατρική με σκοπό να γίνει παιδίατρος, αλλά στην πορεία ενδιαφέρθηκε για τη δημόσια υγεία και διερωτήθηκε μήπως ήθελε να ειδικευθεί στην επιδημιολογία. Μόλις πήρε το πτυχίο της Ιατρικής, αποφάσισε να διαθέσει δυο χρόνια στο τομέα της δημόσιας υγείας, και ύστερα να διαλέξει ποια κατεύθυνση να ακολουθήσει. Τα δύο χρόνια πήγαν καλά. Πέρασε κάποιες εξετάσεις, έγραψε μερικές εργασίες, και ο δρόμος ήταν ανοικτός για μία καριέρα στην επιδημιολογία. Όταν ήρθε η στιγμή να αποφασίσει, περιέγραψε μία ξεχωριστή στιγμή ενδοσκόπησης. Την ξάφνιασε μια αιφνίδια βεβαιότητα ότι δεν θα έπρεπε να συνεχίσει ως γιατρός δημόσιας υγείας. Αυτό δεν ήταν εκείνη. Προσπάθησε να φαντασθεί πως θα ήταν να είχε μία επιτυχημένη καριέρα ως επιδημιολόγος, ίσως με το να γίνει καθηγήτρια με δικό της τμήμα. Είπε ότι θα αισθανόταν σαν να ήταν πολύ καλή σε κάτι, το οποίο όμως δεν αντιστοιχούσε στο άτομο που η ίδια ήταν. Θα φορούσε, έστω και με κομψό τρόπο, ρούχα που δεν της ανήκαν. Η αίσθηση βεβαιότητας ότι ο αρχικός της στόχος να γίνει παιδίατρος ήταν σωστός για την ίδια, προερχόταν από ένα νέο είδος εσωτερικής αυθεντίας.

Ένας άλλος ασθενής μου είπε κάποτε, έχοντας τα λίγο χαμένα και σαν να μην ήξερε και ο ίδιος τι ακριβώς εννοούσε, ότι στην ανάλυσή του ένιωθε σαν φίδι που έχανε το δέρμα του· αλλά το έκανε στη μέσα πλευρά, όχι στην έξω. Όταν ένα φίδι αλλάζει δέρμα, αφήνει πίσω κάτι που δεν μπορεί πια να τον χωρέσει. Αυτός ο άνδρας μου έλεγε ότι, όσο και να το έβρισκε περίπλοκο, καταλάβαινε από τα σπλάχνα του πώς έμπαινε σε μία βαθιά διαδικασία ανάπτυξης.

Αμφότεροι οι ασθενείς, μου έδωσαν την αίσθηση ότι συμμετείχαν σε μία αυθεντική αντιπαράθεση με τον εαυτό τους. Τέτοια εαυτο-αντιπαράθεση μπορεί να αιφνιδιάζει, όπως με τη γιατρό που επέλεγε την καριέρα της, ή να αποτελεί μέρος μιας πιο αργής εσωτερικής εξέλιξης, όπως με τον άνδρα.

Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, υπήρχε μία ριζική μεταβολή στο πώς, οι άνθρωποι αυτοί, βίωναν εαυτούς, κάτι που εξαρτιόταν αλλά και επικαλείτο ένα νέο είδος εσωτερικής φιλαλήθειας. Μια τέτοια πρόσβαση σε μία αυθεντία εντός μας, δημιουργεί μία βαθιά αίσθηση ικανοποίησης και πληρότητας, όπως ίσως γνωρίζουμε από τις δικές μας αναλύσεις. Το να αποδώσουμε κάτι τέτοιο σε ναρκισσιστική ικανοποίηση από τη συμμόρφωση σε απαιτήσεις κάποιου ιδανικού του εγώ ή στο φόβο της ντροπής ή της ενοχής εάν αυτές οι αξιώσεις δεν εκπληρωθούν, φαίνεται απελπιστικά ανεπαρκές. Εκείνο που δίνει σε κάποιον αυτή τη βαθιά ικανοποίηση και που έχει αντίκτυπο επάνω μας, όταν την παρατηρούμε στους ασθενείς μας, είναι ότι αυτοί ανακαλύπτουν τι σημαίνει να είναι αληθινά αυτοί που είναι.

Κάτι τέτοιες στιγμές, μπορεί να πούμε, ότι οι άνθρωποι ακολουθούν ένα είδος συνείδησης εντός τους. Θα μπορούσε να ονομαστεί 'συνείδηση' το είδος της εσωτερικής αυθεντίας που εξετάζω; Αυτό όμως περιπλέκεται από το ότι ο Freud εξισώνει συνείδηση και υπερεγώ. Γράφει: *'Ο θεσμός της συνείδησης ήταν εν κατακλείδι, μια ενσάρκωση πρώτα της γονικής κριτικής και μετά της κοινωνικής'* (Freud, 1914, σ. 96). Είναι δύσκολο για τους ψυχαναλυτές να διαφύγουν της αυθεντίας του Freud, αλλά δεν μιλάω για μια παρόμοια ηθικολογική συνείδηση. Το κίνητρο για αυτή την ευρύτερη εαυτο-ανακάλυψη έρχεται από κάπου αλλού.

Εάν δεν είναι από το υπερεγώ, μήπως έρχεται από το εγώ; Το εγώ θεωρείται έδρα της κυβέρνησης, τρόπος του λέγειν, της ψυχικής συσκευής. Ίσως, εκεί να εδρεύει η εσωτερική μας αυθεντία. Θυμηθείτε, ωστόσο, πως ο Freud περιγράφει το εγώ *'... ένα άμοιρο πλάσμα υποχρεωμένο να υπηρετεί τρεις αφεντάδες και συνεπώς απειλούμενο από τρεις κινδύνους: από τον εξωτερικό κόσμο, από την λίμπιντο του εκείνο και από την αυστηρότητα του υπερεγώ... Συγκαλύπτει τις συγκρούσεις του εκείνο με την πραγματικότητα καθώς και, αν είναι εφικτό, τις συγκρούσεις του εκείνο με το υπερεγώ. Καθώς είναι τοποθετημένο στο μέσο μεταξύ του εκείνο και της πραγματικότητας, πολύ συχνά υποχωρεί στον πειρασμό να γίνει συκοφαντικό, καιροσκοπικό, και ψευδολόγο, σαν πολιτικός που βλέπει την αλήθεια αλλά θέλει να διατηρήσει τη δημοφιλία του* (Freud, 1923:56). Ο Freud (1923:57) αναφέρει επίσης τον *'τρόμο του εγώ για το υπερεγώ'*. Θα κάνει (το εγώ) οτιδήποτε για να εξευμενίσει το υπερεγώ και να μην τιμωρηθεί από αυτό. Πράγματι, το εγώ βρίσκεται σε μια μόνιμη, κατάσταση συμμόρφωσης, καταπραΰνοντας το υπερεγώ, προσπαθώντας να ηρεμήσει το εκείνο, και υποκύπτοντας στα δεδομένα της πραγματικότητας, όλα ταυτόχρονα.

Φαίνεται σκανδαλώδες να κυβερνάται κανείς ψυχικά από μία δομή που η αρχή της είναι το *'τα πάντα για μία ήσυχη ζωή'*· ιδίως αν ξαναθυμηθούμε τι έλεγε ο

Winnicott για την ασυνείδητη συμμόρφωση: *‘Η συμμόρφωση προκαλεί μια αίσθηση ματαιότητας στο άτομο και συνδέεται με την ιδέα ότι τίποτα δεν έχει σημασία και ότι η ζωή δεν αξίζει να τη ζει κανείς... Η συμμόρφωση είναι μία αρρωστημένη βάση ζωής (Winnicott, 1971:65).*

Η συμμόρφωση δίνει έναυσμα, με όρους του Winnicott, για Ψεύτικο Εαυτό. Μια μητέρα μπορεί να μην είναι ικανή, εξαιτίας δικών της δυσκολιών, να αποκριθεί στο μωρό της με τρόπο που να το βοηθάει να βρει νόημα στις δικές του χειρονομίες. Αντίθετα, θα τις αντικαταστήσει με μια δικιά της χειρονομία, , στην οποία έπειτα το μωρό θα πρέπει, για χάρη της, να δώσει νόημα (Winnicott, 1972:145) Αυτή η συμμόρφωση από πλευράς του μωρού μπορεί να εξελιχθεί σε ολόκληρο τρόπο ύπαρξης, που ασυναίσθητα βασίζεται όχι στη δική του αυτονομία αλλά στο πώς οι άλλοι απαιτούν να είναι, και προκαλείται έτσι η αίσθηση ματαιότητας που αναφέρει ο Winnicott.

Αυτός ακριβώς είναι ο τρόπος της ύπαρξης του εγώ, σε σχέση με το εκείνο, το υπερεγώ και τον εξωτερικό κόσμο. Οι συνεχείς προσπάθειες του εγώ να τα κουμαντάρει, απαιτεί μία τεράστια ανάλωση ενέργειας.. Εάν όλο αυτό γίνεται για χάρη μιας κατάστασης που προκαλεί την αίσθηση ότι η ζωή δεν αξίζει να τη ζει κανείς, τότε ίσως δεν είναι έκπληξη που το *ένστικτο του θανάτου* θα έπρεπε να εμφανιστεί, την ίδια αυτή περίοδο, στις θεωρητικές εργασίες του Freud.

Αρχικά, ίσως ξαφνιάζει, να σκεφτόμαστε ότι το εγώ λειτουργεί σαν ένα είδος Ψεύτικου Εαυτού εντός του ψυχισμού· και όχι λόγω κάποιας αποτυχίας στην ανάπτυξη του εγώ, αλλά εκ της αληθινής φύσης του: δεν μπορεί να κάνει αλλιώς. Αλλά έπειτα, μπορούμε να θυμηθούμε το στάδιο του καθρέφτη του Lacan. Το νήπιο, με δυσκολία ικανό ακόμη να ελέγχει το δικό του σώμα, βλέπει στον καθρέφτη την εικόνα ενός φαινομενικά ολοκληρωμένου, καλά οργανωμένου σώματος, και κυριεύεται από μία ταύτιση με αυτή την εικόνα, με κάτι που δεν είναι. Αυτό είναι, κατά τον Lacan, το πρότυπο σενάριο για το πώς το εγώ είναι αμετάκλητα αποξενωμένο από τον εαυτό του (Lacan, 2006:75-81). Υπάρχει άραγε σύνδεση ανάμεσα στην αποξένωση του εγώ από τον εαυτό του και στη λειτουργία του ως Ψεύτικος Εαυτός;

Το εγώ, ολοφάνερα, δεν είναι ένας αξιόπιστος οδηγός ανακάλυψης του τι σημαίνει να είμαστε αληθινά ο εαυτός μας. Μερικοί θα πουν ότι η αναζήτηση αυτού του είδους εσωτερικής αυθεντίας είναι εν τέλει μάταιη: η χωρίς αξιοπιστία συμμόρφωση του εγώ, και η αποξένωση του από τον εαυτό του, είναι ανεπανόρθωτες όψεις της ανθρώπινης κατάστασης που δεν έχει νόημα να προσπαθούμε να τις αρνηθούμε ή να λυτρωθούμε από αυτές. Αυτό που

μπορούμε να κάνουμε είναι να αποδεχθούμε ότι αυτό περιλαμβάνεται στο να είναι κανείς ένα άτομο.

Δε συμφωνώ. Εάν το εγώ κατέχει την θέση ενός Ψεύτικου Εαυτού, αυτό περικλείει το ενδεχόμενο μιας θέσης – έστω και αν το εγώ εκ φύσεως δεν μπορεί να την κατέχει – που δεν θα ήταν ψεύτικη. Παρόμοια, όσον αφορά την αποξένωση, η φύση του Λακανικού εγώ συνίσταται στο να είναι αποξενωμένο. Αλλά λέγοντας το αυτό, σημαίνει ότι υπάρχει ενδεχομένως, κάπου αλλού, μία κατάσταση μη-αποξένωσης. Αλλά που να ψάξουμε γι' αυτή την κατάσταση; Αυτό είναι το ερώτημα.

Για μια πιθανή απάντηση, ας δούμε τώρα την έννοια του 'υποκειμένου'. Ο Freud έγραψε για ασθενείς οι οποίοι, παθητικά, 'υπόκεινται' άγχους, σύγκρουσης, συμπτωμάτων και λοιπών· αλλά δεν νομίζω ότι χρησιμοποίησε τον όρο με την ενεργητική του έννοια, για να περιγράψει κάποιον ως 'υποκείμενο' της ζωής του ή των βιωμάτων του. Ο Roger Kennedy (1998), μεταξύ άλλων, έγραψε για το θέμα στα Αγγλικά· αλλά είναι στην Γαλλική ψυχανάλυση, που η έννοια του υποκειμένου έχει διερευνηθεί διεξοδικά. Για τον Lacan η διάκριση ανάμεσα στο εγώ και το υποκείμενο ήταν ουσιώδης. Αναφερόταν στη *'θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στο αληθινό υποκείμενο του ασυνείδητου και στο εγώ ως απαρτιζόμενο στον πυρήνα του από μία σειρά αποξενωτικών (alienating) ταυτίσεων'*. (Lacan, 2006:347). Το σημείο αντιπαράθεσης, βρίσκεται εδώ στο ότι, αντίθετα από το εγώ, το υποκείμενο δεν είναι αποξενωμένο από τον εαυτό του. Ο Lacan επίσης μας υπενθυμίζει ότι το υποκείμενο είναι το αληθινό υποκείμενο του ασυνείδητου. Οποιαδήποτε συνειδητή αίσθηση έχουμε ότι είμαστε τα υποκείμενα της ζωής μας, είναι ριζωμένη, και παραμένει έτσι, μέσα στην ασυνείδητη ψυχική ζωή μας.

Ο Raymond Cahn (1991) πρωτοπαρουσίασε στη Γαλλική ψυχανάλυση την ιδέα της *'subjectivation'*, συχνά μεταφραζόμενη αδέξια στα Αγγλικά ως 'υποκειμενοποίηση' (subjectivation). Κατά την Natalie Zilkha (2012), αυτή είναι *'η διαρκής διαδικασία του γίνεσθαι-υποκείμενο'*, υποκείμενο των σκέψεων και των συναισθημάτων σου, του σώματος και της ιστορίας σου. Στο μυαλό μου αυτή είναι περισσότερο μία ασυνείδητη δραστηριότητα παρά μία διαδικασία: η δραστηριότητα του να παίρνει κανείς την κυριότητα της ζωής του, και να αναλαμβάνει την ευθύνη για το άτομο που είναι. Πλησιάζουμε, ίσως, το είδος της εσωτερικής αυθεντίας στο οποίο αναφέρομαι, το είδος που θα μπορούσαμε να διεκδικήσουμε εντός μας, και που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αυθεντική συνείδηση.

Ο Lacan αντιπαραβάλλει το αποξενωμένο εγώ με το 'αληθινό' υποκείμενο του ασυνείδητου. Παρομοίως, μπορούμε να αντιπαραβάλλουμε τη θέση του εγώ ως

ψευδούς εαυτού με την θέση μέσα στον ψυχισμό ενός 'αληθινού' εαυτού. Το εγώ, όπως περιγράφεται από τον Freud, δεν μπορεί ποτέ είναι να γίνει αληθινός εαυτός. Η συμμόρφωση είναι εγγενής στη φύση του, ακριβώς όπως είναι ανέκκλητη η αλλοτρίωση στο Λακανικό εγώ. Ο αληθινός εαυτός είναι ένα ολότελα διαφορετικού είδους δημιουργήμα, από το εγώ. Η χαρακτηριστική του ιδιότητα είναι ο αυθορμητισμός, και ο Winnicott ορίζει ξεκάθαρα τι χρειάζεται για να αναπτυχθεί σωστά. Οι αυθόρμητες χειρονομίες του, πρέπει να ικανοποιηθούν από κάποιον – μία μητέρα, συνήθως – που μπορεί να επιτρέψει και να κάνει αληθινή την παντοδυναμία ενός νηπίου, μέχρι ότου αυτό να είναι έτοιμο να την εγκαταλείψει, και ο αυθορμητισμός του, όπως το θέτει ο Winnicott, *'ενωθεί με τα γεγονότα του κόσμου (join up with the world's events)'* (1965:146). Εάν ο αυθορμητισμός του νηπίου δεν ικανοποιηθεί με αυτόν τον τρόπο, ο δυνάμει αληθινός εαυτός δεν μπορεί να εξελιχθεί και αντικαθίσταται, όπως περιέγραψα νωρίτερα, από την ανάπτυξη ενός ψευδούς εαυτού. Ο εξωτερικός κόσμος μπορεί να απογοητεύσει ένα άτομο σε διάφορες περιστάσεις της ζωής και με διάφορους τρόπους. Εάν οι αστοχίες (του εξωτερικού κόσμου) μπορέσουν να αντιμετωπισθούν (από το άτομο) χωρίς προσφυγή σε λειτουργία ψευδούς εαυτού, αυτό δείχνει την ύπαρξη ενός καλά εγκατεστημένου αληθινού εαυτού. Λειτουργεί επομένως ένα αισθητήριο, για το τι κανείς νοιώθει αληθινό και καλό ή αντίθετα μη πραγματικό, μάταιο, άρα κακό για το άτομο, όσο ικανοποιητικό και να φαίνεται. Θα έλεγα ότι, σε αυτό το στάδιο, ο αληθινός εαυτός έχει γίνει μία εσωτερική αυθεντία που μπορεί το άτομο να την εμπιστευθεί ως δική του/της αυθεντική συνείδηση. Αυτός ο ρόλος (του) ως συνείδηση, είναι ιδιαίτερα ξεκάθαρος στις περιπτώσεις των θεμιτών συμβιβασμών που περιλαμβάνονται στη συνηθισμένη κοινωνική μας ζωή. Ο αληθινός εαυτός μπορεί να τους προσαρμόσει. Ωστόσο, αναφέρει ο Winnicott, εάν ένα θέμα είναι κρίσιμο, ο συμβιβασμός ίσως να μην είναι πλέον αποδεκτός, και τότε ο αληθινός εαυτός υπερισχύει του συμμορφωμένου εαυτού (1965:150).

Το 'υποκείμενο' που είναι ενεργό στην *υποκειμενοποίηση*, και ο 'αληθινός εαυτός' του Winnicott, αναδύονται από διαφορετικά εννοιολογικά υπόβαθρα, και δεν τα εξισώνω απλώς. Η Catherine Chabert σε ένα άρθρο με τίτλο *'Το εγώ, ο εαυτός και το υποκείμενο'* σημειώνει μεν μία σύνδεση ανάμεσα στο (Λακανικό) υποκείμενο και τον αληθινό εαυτό, αλλά προειδοποιεί να μην υποθέσει κανείς ότι είναι ταυτόσημα (Chabert, 2006: 124). Νομίζω ωστόσο, ότι με τον δικό του τρόπο το κάθε ένα εκπροσωπούν αμφότερα το είδος της αξιόπιστης εσωτερικής αυθεντίας που προσπαθώ να περιγράψω.

Η αποξένωση του εγώ, συνίσταται στο να αποδέχεται ένα ψέμα για τον εαυτό του. Το παράδειγμα είναι το νήπιο που πιστεύει ότι *είναι*, η τέλεια εικόνα που βλέπει στον καθρέφτη. Τα υποκείμενα, αντίθετα από το εγώ, έχουν την

ικανότητα να μην ψεύδονται στον εαυτό τους, με τέτοιο τρόπο. Για το υποκείμενο, το να απορρίψει τον πειρασμό να ψεύδεται στον εαυτό του – και για τον Αληθινό Εαυτό το να απορρίψει τη συμμόρφωση στον Ψευδή Εαυτό -- είναι μια ενεργός άρνηση της γραμμής της ελάσσοнос αντίστασης, μία αποκήρυξη του άνετου status quo. Το να είμαστε ικανοί να το κάνουμε αυτό, είναι και το τίμημα αλλά και η αμοιβή, του να γινόμαστε δημιουργοί της δικής μας αυθεντίας.

Μία ερώτηση, ωστόσο: Γιατί αξίζει να πληρώσει κανείς ένα τέτοιο τίμημα και τι είναι αυτό που μας ικανοποιεί όταν μπορούμε να το κάνουμε; Τόνισα πόσο σημαντικό είναι να βρουν οι άνθρωποι την εσωτερική δικαιοδοσία (authority) να εξερευνήσουν ποιοι - το έχουν μέσα τους - να είναι· και σε σχέση με αυτό, έφερα στο προσκήνιο τις έννοιες του Αληθινού Εαυτού και του 'υποκειμένου'. Διερωτώμαι ωστόσο, εάν αυτό μοιάζει σαν μια αυτο-απορροφημένη, αυτο-αναφορική εργασία· είναι μία χαρά για αυτόν που πραγματώνει τις δυνατότητές του, αλλά άραγε σημαίνει κάτι πέρα από αυτό; Έχω παραμερίσει το ηθικολογικό είδος συνείδησης, θεμελιωμένης στο υπερεγώ, αλλά έχω πει, ότι η αληθής πραγμάτωση των δυνατοτήτων μας, ενέχει ένα άλλο είδος συνείδησης. Η συνείδηση παραμένει ηθική έννοια, ακόμα και όταν δεν είναι ηθικολογική. Οπότε, ποια είναι η αξία, πρέπει να αναρωτηθούμε, του να γίνουμε οι δημιουργοί της δικής μας αυθεντίας;

Πραγματικά πιστεύω ότι, το να γίνουν οι άνθρωποι πλήρως και αληθώς αυτοί που είναι ικανοί να είναι, έχει μια απόλυτη αξία, και νομίζω αυτό είναι κάτι που η ψυχανάλυση επιδιώκει. Αλλά τι μπορούμε να πούμε για τα τέρατα; Τον Χίτλερ; Τον Στάλιν; Τις επιθέσεις στο Παρίσι τον περασμένο Νοέμβριο; Το ISIS; Μπορεί αυτοί να είναι άνθρωποι που είναι τόσο αληθινά και βαθειά ο εαυτός τους όσο αυτό είναι εφικτό; Εάν είναι έτσι, το να γίνουμε δημιουργοί της δικής μας αυθεντίας, μπορεί να οδηγήσει οπουδήποτε, και δεν έχει καμιά αξία πέραν της ατομικής αυτοϊκανοποίησης, αδιάφορα από τις τυχόν συνέπειες στους άλλους.

Ξέρουμε, όμως, ότι αυτό δεν ισχύει. Ο αληθινός εαυτός πραγματώνεται μόνον μέσω μίας σχέσης με κάποιον που δίνει αξία στον αυθορμητισμό και την ατομικότητα του αναπτυσσόμενου παιδιού. Αυτός ο τρόπος σχετίζεσθαι, είναι η βάση ύπαρξης του Αληθινού Εαυτού, επομένως ο Αληθινός Εαυτός το έχει μέσα στην φύση του να σέβεται και να δίνει αξία στην ευημερία των άλλων. Όπως ακριβώς το Φροϋδικό εγώ είναι συμμορφούμενο από τη φύση του, και η αποξένωση του Λακανικού εγώ είναι αγιάτρευτη, έτσι ο Αληθινός Εαυτός, δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά, παρά να επιδιώκει, την ευημερία αυτών που είναι διαφορετικοί από τον ίδιο. Ομοίως, ένα άτομο δεν μπορεί να γίνει υποκείμενο της ζωής του, στην απομόνωση. Ο Kennedy, στο βιβλίο που ανέφερα νωρίτερα, συζητά το πως, η διαδικασία του να γίνει κανείς υποκείμενο, αναπόφευκτα

περιλαμβάνεται το να βλέπει εαυτόν από την σκοπιά ενός άλλου προσώπου. Αυτό σημαίνει το να θέλει κανείς, ενεργητικά, να καταλάβει την οπτική ενός άλλου ατόμου για τον κόσμο. Το να είναι κανείς υποκείμενο σημαίνει να είναι μέρος μιας κοινωνικής οργάνωσης και να σέβεται την ποικιλομορφία της. (Kennedy, 1998: 134). Κάποιος που είναι αληθινά δημιουργός της δικής του αυθεντίας δεν μπορεί να γίνει δολοφονικός δικτάτορας ή τρομοκράτης, και αυτά που έχει καταλάβει η ψυχανάλυση για τις αναπτυξιακές διαδικασίες που εμποδίζουν τους ανθρώπους να γίνουν τέτοια όντα είναι κάτι που ο κόσμος τα έχει τρομερή ανάγκη.

Έχω τονίσει περισσότερο από μια φορά, ότι αυτές οι ιδέες έχουν εμβέλεια πέραν της ψυχαναλυτικής πρακτικής. Θα τελειώσω με δυο μη-κλινικά παραδείγματα για το πώς για γίνει κανείς δημιουργός της δικής του αυθεντίας προϋποθέτει να νοιάζεται για εκείνους που τα συμφέροντά τους είναι διαφορετικά από τα δικά του.

Στην *Τρικυμία* του Shakespeare, ο Prospero απολαμβάνει τη δύναμή του ως μάγος και απόλυτος άρχων του νησιού όπου αυτός και η κόρη του Miranda έχουν εξοριστεί. Στο τέλος, ωστόσο, φτάνει στο να αναγνωρίσει την συνηθισμένη, ανθρώπινη θνητότητά του.

Είμαστε τέτοιο υλικό... Είμαστε από την ύλη των ονείρων πλασμένοι και τη ζωούλα μας την κυκλώνει ολόγυρα ο ύπνος (IV.i.156-8).

Αντιλαμβάνεται τη ματαιότητα της εξωτερικής εξουσίας και της μαγικής παντοδυναμίας, που σήμαιναν τόσο πολλά γι' αυτόν και παραιτείται από αυτά.

Αλλά τούτη τη σκληρή μαγεία εδώ την απαρνιέμαι... θα σπάσω το ραβδί μου, θα το θάψω κάμποσες οργιές μέσα στη γη, και κάτω, σε βάθη, που ποτέ δεν τ' έπιασε βαρίδι, θα πνίξω το βιβλίο μου. (V.i.50ff.)

Ο Prospero έχει βρει μία εσωτερική αυθεντία που κάνει τις προηγούμενες δυνάμεις του άσχετες. Αποδέχεται την αμοιβαία αγάπη της Miranda και του Ferdinand, του οποίου ο πατέρας είχε συνωμοτήσει εναντίον του. Αυτό ελευθερώνει την Miranda αλλά και τον ίδιο τον Prospero, από τα δεσμά μιας σχέσης πατέρα-κόρης, στα οποία τους είχε φυλακίσει η μοναξιά. Και συγχωρεί τους συνωμότες, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του αδελφού του, που τον είχε εκδιώξει από το δουκάτο του. Ο Prospero είναι ικανός για αυτό, επειδή έχει έρθει αντιμέτωπος με την ίδια του την οργή και την επιθυμία του για εκδίκηση, και έχει βάλει στην άκρη την εξουσία του πάνω στους άλλους, που θα μπορούσε να του επιτρέψει να διαδραματίζει τα αισθήματα αυτά.

Το κρίσιμο σημείο είναι ότι ο Prospero δεν ικανοποιεί απλά κάποια καλοκάγαθη ιδιοτροπία του. Η νέο-ανακαλυφθείσα εσωτερική του αυθεντία, εκφράζει τη φύση της μέσα από τη φροντίδα που προσφέρει στην Miranda και τον Ferdinand, ακόμα και σε εκείνους που ήταν οι εχθροί του. Αυτό είναι τι σημαίνει να λειτουργεί κανείς από τον αληθινό εαυτόν του.

Στην όπερα του Richard Straus *Der Rosenkavalier*, υπάρχει μια πολύ σπουδαία πριγκίπισσα γνωστή ως 'η Marschallin'. Είναι 30 χρονών και έχει έναν πολύ νεότερο εραστή ονομαζόμενο Octavian. Η αριστοκρατική της θέση, προσφέρει στην Marschallin τεράστια εξωτερική εξουσία, την οποία παρακολουθούμε να χρησιμοποιεί κατά τη διάρκεια της όπερας. Αυτό ωστόσο δεν της χρησιμεύει, όταν ο Octavian ερωτεύεται παράφορα την Sophie, μια χαριτωμένη νεαρή γυναίκα της ηλικίας του. Η Marschallin δεν είναι υποχρεωμένη να αποποιηθεί την εξωτερική της εξουσία όπως έκανε ο Prospero. Αλλά η ουσία της όπερας αυτής, είναι ο αγώνας της να δεχθεί ότι πρέπει να παραιτηθεί από τον Octavian και να τον αφήσει να πάει στη Sophie. Για να το καταφέρει, πρέπει να βρει μέσα της μια εσωτερική αυθεντία, που δεν έχει καμία σχέση με τα εξωτερικά φτιαξίδια της θέσης της.

Κοντά στο τέλος της όπερας, η Marschallin λέει στον Octavian και τη Sophie ότι θα έπρεπε να είναι μαζί, και υπάρχει μία τριφωνία όπου ο Strauss – και ο συγγραφέας του λιμπρέτου Hugo von Hofmannsthal – μας δείχνουν θαυμάσια, τη Marshallin να αναλαμβάνει την εσωτερική αυθεντίας της.

Τραγουδά:

Έδωσα όρκο να τον αγαπώ σωστά. Υποσχέθηκα να αγαπώ ακόμη και την αγάπη που θα χε για κάποια άλλη, αν και δεν σκέφτηκα ότι αυτό θα μου ζητιόταν τόσο σύντομα... Εκεί στέκεται το αγόρι, και εκεί βρίσκομαι εγώ, και με αυτό το κορίτσι που μόλις και μετά βίας γνωρίζει, θα είναι ευτυχισμένος με τον τρόπο που ο κόσμος καταλαβαίνει την ευτυχία. Ε, λοιπόν, ας γίνει!

Με (γνώμονα) την εσωτερική της αυθεντία, που έχει μοχθήσει να βρει, η Marschallin, έκανε τον εαυτό της υποκείμενο της ζωής της και αυτό αποκαλύπτεται στη φροντίδα της για τον Octavian και τη Sophie και για τις ανάγκες τους, ακόμη και σε βάρος των ίδιων των επιθυμιών της.

Αλλά όλα αυτά στα οποία αναφέρομαι, υπάρχουν εκεί, στην μουσική. Δεν είναι μόνο διανοητικές ιδέες· συνηχούν σε βαθύ συγκινησιακό επίπεδο, και θα ήθελα να ακούσουμε την έναρξη της τριωδίας. Πρώτα ο Octavian (που τραγουδιέται από έναν υψίφωνο) τραγουδά τρυφερά: *Marie Therese* – το όνομα της Marschallin – και μετά η Marschallin αρχίζει με αυτές τις γραμμές: *Hab' mir's gelobt, ihn Lieb zu*

haben in der richtigen Weis' ('Μου χαρίστηκε αυτό, να τον έχω αγαπήσει σωστά'). Η λύπη της Marschallin είναι εμφανής, αλλά η στοχαζόμενη γαλήνη της αποκαλύπτει μία βαθιά εσωτερική βεβαιότητα, σιωπηλά εν δράσει. Σύντομα, η Sophie και ο Octavian ακολουθούν· αλλά οι τρεις φωνές αναμειγνύονται σχεδόν σε μία και μπορούμε να ακούσουμε την κατάπληξη του Octavian και της Sophie, σαν εκπρόσωπο των ίδιων των σκέψεων της Marschallin για την αγάπη από την οποία παραιτείται και παραχωρεί σε αυτούς.

Αυτή η μουσική, μας αποκαλύπτει και κάτι άλλο επίσης, με την αδιαφιλονίκητη επισήμανση της παραίτησης. Το να γίνουμε τα υποκείμενα της ζωής μας – ή το να ζούμε από την θέση των Αληθινών Εαυτών μας – πρέπει να περιλαμβάνει και μια αποποίηση. Ο Prospero και η Marschallin είναι και οι δύο μπροστά σε ένα άγνωστο μέλλον· αυτός χωρίς την μαγεία του, αυτή χωρίς τον Octavian. Το ίδιο ακριβώς ισχύει για τους δυο ασθενείς που ανέφερα αρχικά. Η γιατρός πράγματι έγινε παιδίατρος, αλλά αυτό απαιτούσε να παραιτηθεί από κάτι που είχε βρει ότι ήταν καλή, για κάτι που δεν είχε ιδέα εάν θα ήταν πραγματικά ικανή να το καταφέρει. Και ο άνδρας ήταν υποχρεωμένος να αφήσει το παλιό δέρμα του πίσω του, δίχως να γνωρίζει που θα τον οδηγούσε αυτή η μεταμόρφωση. Είναι ενδιαφέρον, επίσης, ότι *Η Τρικυμία* ήταν το τελευταίο έργο, που ο Shakespeare έγραψε παραιτηθεί από την τέχνη της δραματουργίας. Η εμπιστοσύνη που έχουμε αναπτύξει μέχρι εκείνη τη στιγμή, κάνει αυτή την αποποίηση εφικτή. Το να γίνουμε οι δημιουργοί της δικής μας αυθεντίας σημαίνει να ευελπιστούμε αρκετά, ώστε να συνεχίζουμε αφήνοντας πίσω τις βεβαιότητές μας. Το πού κάτι τέτοιο θα μας βγάλει δεν μπορούμε να το δούμε, εκεί όπου βρισκόμαστε τώρα. Πρέπει να ρισκάρουμε, βιώνοντάς το.

Μετάφραση
Χ. Χατζή

Βιβλιογραφικές αναφορές

CAHN, R. (1991). *Du sujet. Rev. fran. psychanal.*, 45: 1353-1490.

CHABERT, C. (2006). *Le moi, le soi et le sujet*. In *La Subjectivation*, ed. Richard, F. and Wainrib, S. Paris: Dunod, 2006: 123-138.

FAULKNER, W. (1953). *Requiem for a Nun*. London: Chatto and Windus.

FREUD, S. (1914). On narcissism: an introduction. *Standard Edition*, 14:73-102.

FREUD, S. (1915). Instincts and their vicissitudes. *Standard Edition*, 14: 117-140.

FREUD, S. (1923). The ego and the id. *Standard Edition*, 19:12-59.

- FREUD, S. (1940) An outline of psycho-analysis. *Standard Edition* 23: 144-207.
- GILLIGAN, C. (2011). *Joining the Resistance*. Cambridge UK and Malden USA: Polity Press.
- JACOBY, R. (1983). *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians*. Chicago: Univeristy of Chicago Press.
- KENNEDY, R. (1998). *The Elusive Human Subject*. London: Free Association Books.
- LACAN, J. (2006). *Ecrits*. Tr. Fink, B. New York: Norton.
- LIFTON, R.J. (1961). *Thought Reform and the Psychology of Totalism*. London: Gollancz.
- SANDLER, J. (1960). On the concept of superego. *Psychoanal. Study Child*, 15: 128-62. Reprinted in *From Safety to Superego*, London: Karnac, 1987: 17-44).
- WINNICOTT, D. W. (1965) *The Maturation Processes and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development*. London: Hogarth.
- WINNICOTT, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London: Tavistock.
- ZILKHA, N. (2012). *Au fil du transfert jouer*. *Revue Française de Psychanalyse*, 77: 659-70. (Translated in the Bulletin of the British Psychoanalytical Society, October 2015, no. 8: 11-19.